

**FONDURILE ARHIVISTICE
ALE COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE
ȘI DIRECȚIEI MONUMENTELOR ISTORICE**

IULIU ȘERBAN

Recent înființatul Institut Național al Monumentelor Istorice a preluat, conform Legii protejării monumentelor istorice din 2001, fondurile arhivistice ale Comisiunii Monumentelor Istorice (CMI) și Direcției Monumentelor Istorice (DMI).

Documentele din aceste fonduri oglindesc activitatea din domeniul monumentelor istorice pentru o perioadă de cca 100 de ani și reprezintă aproximativ 500 ml.

Un prim fond arhivistic provine de la Comisiunea Monumentelor Istorice (1892-1948). În urma inventarierii, au rezultat 3885 de dosare (unități de păstrare), conținând documente privind cercetarea și restaurarea monumentelor istorice, legislație, expoziții, muzee și colecții, liste monumente istorice, membrii CMI, rapoarte de activitate, cercetări arheologice, organizare și servicii, colaborări externe. Tot în acest fond avem 54 de mape cu relevee și proiecte (planșe calc).

Printre semnatarii documentelor îi întâlnim pe președinții CMI: C-tin I. Istrati, Dimitrie Onciul, Nicolae Iorga (președinte între 1923-1940), Alexandru Lapedatu și Constantin Daicoviciu. Multe documente aparțin Serviciului Tehnic al CMI și poartă semnăturile lui: N. Ghika-Budești, Horia Teodoru, Ștefan Balș, Emilian Costescu, Vasile Moiescu, Arthur Verona, I. Mihail.

O imagine a activității acestui serviciu o prezintă un raport de activitate al arhitectului Ștefan Balș :

26 Ianuarie 1934

Raport de activitate pe anul 1933

Întocmirea inventarului monumentelor istorice din județul Neamț. M-rea Neamț – Continuarea restaurării bisericii și a veșmântăriei în urma hotărârii Comisiunii pentru conservarea ei.

Borzești – jud. Bacău – Delegație pentru cercetarea bisericii în vederea redeschiderii sale. Întocmirea unui deviz pentru tencuieli interioare, restaurarea ferestrelor pronaosului și părții superioare a fațadelor.

Tg.Ocna – jud. Bacău – Întocmirea devizului pentru reconstruirea bisericii dărâmată în parte în timpul războiului.

M-rea Căpriană – Basarabia – Delegație pentru releveul bisericii mari.

Biserica Precista – Bacău – Delegație în vederea clădirii unui turn clopotniță pe terenul bisericii. Releveul terenului.

M-rea Probota – jud. Neamț – Delegație pentru recepția provizorie a lucrărilor.

Balcic – Geamie – Delegație pentru cercetarea stării monumentului, releveu și deviz.

Rebegești-Mănăstirea – jud. Ilfov – Delegație spre a cerceta măsurile de luat pentru apărarea bisericii de apele lacului artificial proiectat de U.C.B.

Precupeții Noi – București – Deviz pentru consolidarea turlei clopotniță și pentru înălțarea arcului pronaosului.

Krețulescu – București – Deviz, releveu și proiecte pentru restaurarea bisericii în urma rezultatelor obținute din cercetări anterioare (descoperirea vechiului soclu, ferestrelor, decorației paramentului etc.).

Clasarea și inventarierea planurilor din arhivele Comisiunii Monumentelor Istorice.

Inventarul monumentelor istorice din jud. Baia.

ARHITECT,

Ștefan Balș

În fondul CMI întâlnim și documente de o importanță aparte, cum sunt cele referitoare la monumentele din Basarabia, Bucovina de Nord și Cadrilater. Din aceeași categorie de importanță face parte documentația care ne vorbește de patrimoniul unor mănăstiri și ministere din România, ce a fost transferat la Moscova în timpul primului război mondial.

Este aproape un miracol supraviețuirea fondului arhivistic al CMI (atât cât s-a mai păstrat). Să ne amintim că în perioada funcționării Comisiunii Monumentelor Istorice au avut loc două războaie mondiale și puternicul cutremur din 1940. În 1944, fondul documentar era evacuat la Curtea de Argeș. Desființarea CMI din 1948 generează o nouă serie de degradări și pierderi din patrimoniul agonisit cu trudă de CMI de-a lungul a mai bine de 50 de ani. Un document al Comisiei Științifice pentru Muzee, Monumente Istorice și Artistice, de pe lângă Academia R.P.R., ne spune la începutul anilor '50 că patrimoniul fostei CMI fusese compus „dintr-o bibliotecă documentară, o arhivă, un muzeu, un laborator fotografic și un atelier de reparațiuni“. Acest patrimoniu a fost dispersat și mutat de nenumărate ori. Numai arhiva monumentelor istorice „a fost mutată în decurs de trei ani de cca 15 ori, prin subsoluri, poduri și mansarde, a fost deteriorată și o parte pierdută, fiind lipsită de pază și expusă igrasiei“.

Un merit deosebit în salvarea documentației scrise a CMI revine istoricului Oliver Velescu, care, în 1957, a recuperat-o din subsolul Ministerului Construcției, a depozitat-o în arhiva DMI și apoi a ordonat-o.

O altă parte din documentele CMI (288 de dosare) a fost salvată și dusă la Patriarhie, se pare de Victor Brătulescu, ultimul se-cretar-director al CMI, care, după 1948, a fost membru în Co-

misia de pictură bisericească din cadrul Patriarhiei. În anii '70, Arhivele statului au preluat de la Patriarhie aceste 288 de dosare.

Fondurile Comisiilor Regionale ale CMI pentru Transilvania și Banat se găsesc la Muzeul de Istorie a Transilvaniei din Cluj și, respectiv, la Muzeul Banatului din Timișoara.

În 1993, sub coordonarea arhivistului Alexandru Gligor, s-a început inventarierea fondului CMI, inventariere încheiată în 1998 și publicată în Revista Monumentelor istorice din 1999.

Pentru perioada tulbură a anilor 1949-1952 deținem câteva documente ale Serviciului Muzee și Monumente din cadrul Comitetului pentru Așezămintele Culturale și ale Direcției Artelor Plastice din cadrul Comitetului pentru Artă, instituții care încercau să preia atribuțiile fostei Comisiuni.

Între 1951-1959, a funcționat Comisia Științifică a Muzeelor, Monumentelor Istorice și Artistice, de pe lângă Academia R.P.R. Din activitatea acestei comisii ne-au rămas documente referitoare la întocmirea listelor de monumente istorice din anii 1955 și 1957, procesele verbale ale comisiei și corespondența în legătură cu monumente istorice. Dintre documente semnalăm pe cele care poartă semnăturile președinților comisiei: Petre Constantinescu-Jași, Constantin Moisil, Grigore Ionescu și Emil Condurachi.

Pentru perioada anilor 1952-1977, avem fondul arhivistic al Direcției Monumentelor Istorice, denumire generică întrucât Direcția a purtat mai multe nume: între 1952-1959 s-a numit Direcția Generală a Monumentelor Istorice din cadrul CSAC¹ și Direcția Monumentelor de Arhitectură, între 1959-1974 a purtat numele Direcția Monumentelor Istorice și Direcția Monumentelor Istorice și de Artă din cadrul CSCAS² și apoi CSCA³, iar între 1974-1977 s-a numit Direcția Patrimoniului Cultural Național din cadrul CCES⁴.

Acest fond arhivistic este apreciat de specialiștii în monumente istorice drept unul din cele mai valoroase fonduri din arhiva I.N.M.I., apreciere ce se verifică prin miile de solicitări de cercetare pe care le-am primit în perioada 1990-2002. Între 1952-1959 întâlnim următoarele tipuri de documente: procesele verbale ale Comisiei de avizare, avizele proiectelor de restaurare și de intervenții urgente, corespondența referitoare la monumente și propunerile făcute de către D.G.M.I. comisiei de pe lângă Academie pentru Listele monumentelor din 1955 și 1957. Proiectele sunt făcute în general de Institutul Central pentru Proiectarea și Sistematizarea Orașelor și Regiunilor (ICSOR) și sunt însoțite de avize și punctele de vedere ale arhitecților și inginerilor D.G.M.I. privind conținutul proiectelor. Director D.G.M.I./ D.M.A.: Duiliu Marcu și Virgil Bilciurescu. Dintre șefii de proiecte menționăm pe: Ștefan Balș, Radu Udroi, Eugenia Greceanu, Dan Corneliu, Carol Orban. Membrii ai Comisiei de Avizare: Grigore Ionescu, Duiliu Marcu, Horia Teodoru. Emilian Costescu, Richard Lieblich, Ștefan Balș, Ionescu Berechet, Ion Pașa, Gheorghe Russu, Vasile Moisescu, Dan Bădărău; secretar, Ion Balș.

Din 1959, prin reorganizarea DMI, se înființează serviciul de evidență și control, grupa de studii și avizare, grupa de cercetare și proiectare, cât și unități proprii de execuție a lucrărilor de restaurare.

La începutul anilor '60, referenții DMI întocmesc în colaborare cu Direcțiile de Sistematizare ale Sfaturilor Populare fișe pentru monumentele istorice din listele din 1955 și 1957, cât și fișe cu monumente propuse a fi incluse în liste.

Proiectele de cercetare, restaurare și intervenții urgente, rapoartele arheologice, procesele verbale ale ședințelor de avizare, avizele, actele și dispozițiile de șantier, sesiunile științifice ale DMI

sunt documentații care, studiate de cercetători, pot dezvălui coerența și eficiența activității DMI din acea perioadă. Un singur tip de documente este mai puțin riguros reprezentat în arhivă. Este vorba de procesele verbale de recepție a lucrărilor de restaurare. În perioada anilor 1959-1977 întâlnim semnăturile următorilor directori: Virgil Bilciurescu, Grigore Ionescu, Richard Bordenache, Vasile Drăguț, Cristian Moisescu. Ca șefi de proiecte întâlnim pe Mariana Angelescu, Eugen Chefneaux, Nicolae Diaconu, Ștefan Balș, Rodica Mănciulescu. Eugenia Greceanu, Constantin Pavelescu, Teodor Barbu, Ioana Grigorescu, Sanda Voiculescu, Olga Băzu, Liana Bilciurescu, Micaela Adrian, Suzana Machedon, Adrian Corvătescu, Marina Iliescu, Sanda Negoescu (Ignat), Gheorghe Sion, Paul Emil Miclescu, Virgil Polizu, Herman Fabini, Șerban Popescu Dolj, Ioana Juravlea, Constanța Modoran (Carp), Cristian Moisescu.

În procesele verbale ale Comisiei de Avizare din perioada 1959-1977 apar următorii membrii: Virgil Bilciurescu, Grigore Ionescu, Richard Bordenache, Petre Năsturel, Horia Teodoru Ștefan Balș, Andrei Pănoiu, Laurențiu Vasilescu, Dinu Moraru, George Oprescu, Emil Condurachi, Gheorghe Curinschi. Mircea Matei, Octav Doicescu, Victor Munteanu, Vasile Drăguț, Emil Lăzărescu, Corina Nicolescu, Radu Popa, Răzvan Theodorescu, Constantin Joja, Iulian Antonescu, Adrian Gheorghiu, Cristian Moisescu, Aurelian Trișcu, Dinu C. Giurescu, Alexandru Efremov, Georgeta Stoica.

Pentru perioada anilor 1978-1989, deținem documentațiile Direcției Economice și a Patrimoniului Cultural Național din cadrul Consiliului Culturii și Educației Socialiste. Directori: Teodor Iovănescu și Adrian Aricescu.

În acest fond documentar găsim dosare cu avize pentru proiectele de reparații sau restaurarea monumentelor, liste (propuneri) pentru monumente istorice, planuri de restaurare a monumentelor, procese-verbale privind patrimoniul mobil.

Dintre proiectele sosite la avizare amintim pe cele întocmite de institutele județene de proiectare, pe cele ale serviciilor tehnice din Episcopii, proiectele pentru conservarea și restaurarea picturilor întocmite de pictori restauratori. Nu lipsesc câteva proiecte complexe, cu faze de cercetare, studii și execuție, cum sunt cele ale Atelierului de Cercetare-Proiectare din Institutul de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu” sau cele ale Institutului Proiect București. O serie de documentații se referă la lucrările de sistematizare a Bucureștiului și a orașelor din țară.

Pentru perioada anilor 1990-1999, deținem fondurile documentare ale Direcției Monumentelor Ansamblurilor și Siturilor Istorice și Direcției Monumentelor Istorice. După 1999 nu mai deținem documente întrucât spațiile de depozitare a arhivei au fost epuizate. Pentru perioada 1990-1994, directorii generali ai D.M.A.S.I. au fost Peter Derer și Călin Hoinărescu. Directori tehnico-științifici: Aurel Botez, Sergiu Iosipescu, Cezara Mucenic, Marinela Daia, Gheorghe Sion. Primii membri ai Comisiei Naționale a Monumentelor la reînființarea din 1990: Grigore Ionescu (președinte), Radu Popa, Aurelian Trișcu, Peter Derer, Petre Alexandru, Virgil Antonescu, Ștefan Balș, Daniel Barbu, Horia Bernea, Liana Bilciurescu, Mariana Celac, Ludovic Demeny, Herman Fabini, Constantin Galeriu, Paul Gherasim, Eugenia Greceanu, Călin Hoinărescu, Sanda Ignat, Radu Ionescu, Constantin Joja, Sandu Miclescu, Vasile Mitrea, Dan Mohanu, Margit Nagy-Benko, Nicolae Noica, Constantin Pavelescu, Andrei Pippidi, Andrei Pleșu, Adrian Rădulescu, Henri H. Stahl, Georgeta Stoica, Nicolae Stoicescu, Șerban Sturdza, Răzvan Theodorescu, Virgil Vătășianu, Sanda Voiculescu.

Începând cu sfârșitul anului 1994 și până în 1999 pe documente întâlnim semnăturile directorilor DMI Cristian Moisescu, Voica Maria Pușcașu. Ana Maria Orășanu, Dan Nicolae. Nu deținem procesele verbale ale Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice care sunt păstrate în sediul Ministerului Culturii și Cultelor.

¹ Comitetul de Stat pentru Arhitectură și Construcții, transformat în 1957 în Departamentul de Arhitectură și Urbanism.

² Comitetul de Stat pentru Construcții, Arhitectură și Sistematizare.

³ Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă.

⁴ Consiliul Culturii și Educației Socialiste.

Principalele tipuri de documente arhivate sunt:

- Listele monumentelor istorice, întocmite 1991-1992;
 - avize 1990-1994;
 - studii delimitare zone de protecție și inventariere monumente și ansambluri de arhitectură din județe;
 - planuri urbanistice zonale (PUZ), planuri de amenajare a teritoriului județean (PATJ), planuri urbanistice de detaliu (PUD);
 - studii istorice și de istoria artei;
 - studii de fezabilitate;
 - cercetări arheologice;
 - proiecte de cercetare, restaurare, consolidare monumente istorice;
 - proiecte de conservare, restaurare pictură;
 - documentații de recepție a șantierelor de restaurare.
- Proiectele provin de la institutele de proiectare județene și din București, de la firme de proiectare particulare și de la Centrul de Proiectare pentru Patrimoniul Cultural Național.

Constatăm că Institutul Național al Monumentelor Istorice deține fonduri arhivistice cu valoare unică în țară prin informațiile pe care le poate da privind activitatea din domeniul monumentelor istorice pentru cca 100 de ani. Valorii istorice i se adaugă cele științifice și practice.

Cum spuneam mai sus, din anul 2000 spațiile de depozitare ale arhivei au fost epuizate, Direcția Monumentelor Istorice fiind obligată să-și păstreze proiectele venite la avizare în propriile birouri. Pe de altă parte, documentațiile de recepție ale șantierelor de restaurare sunt deținute de Oficiul Național al Monumentelor Istorice. Consecința va fi dispersarea documentațiilor și pierderea unității fondului documentar care se referă la același domeniu: monumentele istorice.

Pentru ca tot acest patrimoniu documentar să-și împlinească menirea de informare civilizată și riguroasă a cercetătorilor el trebuie să fie informatizat și să dispună de spații de depozitare pentru a fi completat și pentru a deveni cu adevărat Baza Națională de Date a Monumentelor Istorice, așa cum prevede Legea protejării monumentelor istorice.

În încheiere, în memoria arhitectului Ștefan Balș, am să citesc câteva fragmente dintr-o scrisoare pe care arhitectul i-o adresa colegului din serviciul tehnic al CMI, Horia Teodoru. Scrisoarea face parte din donația de documente pe care Ștefan Balș a făcut-o arhivei Direcției Monumentelor la începutul anilor '90 prin intermediul arh. Sanda Ignat.

Dragă Horia

A venit pe aici dl. sculptor Dumitrescu Grigore care a fost însărcinat cu executarea balustradei cafasului, tetrapodului, amvonului, jețului domnesc și episcopal de la biserica Sf. Nicolae Șchei din Brașov. Îți trimit alăturat planurile. Situația acestei lucrări este următoarea: tâmpla a fost încredințată de către Dna Mareșal unui călugăr care o lucrează din capul lui și cu harul divin. Restul a fost încredințat sculptorului cu rugămintea de a lucra în concordanță cu ceea ce face călugărul.

Te roagă sculptorul să îți seamă de faptul că a venit de la sine să ne ceară avizul, deoarece Parohia a dat comanda fără să se preocupe de Comisie.

Croitoru ți-a trimis salariul prin mandat telegrafic în ziua de 13 Sept. Nu i-am mai cerut cei 20.000 lei deoarece fratele dumitale nu mi-a dat nici un răspuns.

Am fost la Popești-Vlașca să fac recepția. S-a lucrat foarte bine, în afară de calitatea slabă a olanelor de care ți-am mai vorbit. Am fost cu Nicki cu căruța cu un cal, și am trecut Argeșul cu picioarele deoarece nu am vrut să mergem pe șoseaua mare.

Cu M-rea Plumbuita, numai necazuri. Cu ocazia cercetării am constatat din nou că, în mod sistematic, nesocotesc dispozițiile Comisiei. Astfel, ultima dată când am fost cu P. Antonescu s-a pus chestiunea ferestrelor exterioare ale chiliilor și a rămas hotărât și scris pe chestionarul lor să se facă după planurile pe care mi-am dat osteneala să le întocmesc. Când am fost acum, am văzut că le-au făcut cu totul altfel, și măgarul de Bădulescu n-a găsit altă scuză decât că ferestrele erau deja comandate și nu puteau fi pierdute, deoarece nu puteau arunca banii fără socoteală. Aceasta înseamnă că cererea de planuri aprobate și ploconelile față de P. Antonescu erau o simplă farsă.

M-am înfuriat și am țipat la Bădulescu, spunându-i că își bate joc de noi iar colonelului i-am spus că tot ce au făcut acolo este o nenorocire, ceea ce la supărat teribil. E greu să găsești o asociație mai reușită de măgari.

La Comisiune a reapărut Croitoru. E prezentă, de asemeni, dșoara Rozorea. Vasile Moiescu a plecat decând cu primul bombardament nemțesc și nu s-a mai întors. Mi-a spus că pleacă pe jos să-și caute familia. Probabil că acum nu se poate reîntoarce. Brătulescu, meteor. Gheorghiuță, idem.

Azi s-a reîntors dna Zaharia, colega de vis-a-vis. Începe să se populeze Ministerul.

La Steriadi lucrează prizonieri nemți. I s-a distrus casa complet. Sandu e bine, a trecut mi se pare la Sinaia. Pașa tot întreabă când vii.

Cred că ai aflat de îngrozitorul accident cu Radu Leonte, care a murit. Marcelle Catargi a murit și bietul Togo era foarte nenorocit.

Restul lumii, bine. Ștefana, tot la Mehadia, Despina, la Sinaia, celelalte, la București după diferite peripeții.

Complimente tuturor

Cu bine,

Ștefan

SUMMARY

The National Institute for Historical Monuments is in the possession of valuable documents that reflect the activity in the field of historical monuments of about 100 years. This is the only documentary material in the country, which contains most parts of the Historical Monuments

Board's archive (1892-1948) and the documents of the Direction of Historical Monuments from the second half of the 20th century.

These documents mirror the surveys and research on historical monuments, the studies, design and execution of restoration works on this heritage.